

1414/1994, XV, 180-251; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-ş-şana'î'*, Beyrut 1406/1986, VI, 206; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. M. Sâlim Muhaysin – Şabân M. İsmâil), Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), VIII, 651-675; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 145-148; Nevevî, *Rauzâtü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcüd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VII, 532-563; Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zahîre* (nşr. Muhammed Bû Hubze), Beyrut 1994, III, 464-467; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut 1977, s. 105; Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Tebyî-nü'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, VI, 31-32, 227-228; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fürûsiyye* (nşr. Semîr Hüseyin Halebî), Tanta 1411/1991; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâi, *Naşbü'r-râye*, Beyrut 1407/1987, IV, 273-275; Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, Beyrut 1398, III, 390-392; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, Beyrut 1993, VIII, 554-555; Şirbînî, *Muğ-nî'l-muhtâc*, IV, 311-319; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kunâ'*, IV, 47-61; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Beyrut 1406/1986, V, 324; Haskefi, *ed-Dürü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* içinde), Beyrut 1407/1987, V, 257-259, 479; Emir es-San'ânî, *Sübülü's-selâm*, Beyrut 1389/1960, IV, 70-72; Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 208-211; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, Kahire, ts. (Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî), VIII, 87-98, 103-106; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, Beyrut 1407/1987, V, 257-259, 479; Muhammed Senûsî, *el-er-Rihletü'l-Hicâziyye* (nşr. Ali eş-Şennûfî), Tunus 1396/1976, s. 162-164; Necib Mutî, *Tekmilâtü'l-Mecmû'* (Nevevî, *el-Mecmû'* içinde), Cidde 1980, XVI, 23-116; Yûsuf el-Kardâvî, *el-Halâl ve'l-harâm fi'l-İslâm*, Beyrut 1405/1985, s. 264-280; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk 1405/1985, V, 786-790; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 92-95, 316-318, 363-366; Refik Yûnus el-Misrî, *el-Meyisir ve'l-kimâr: el-Müsâbakât ve'l-cevâ'iz*, Dımaşk - Beyrut 1413/1993; Nebi Bozkurt, *Hadis'te Folklor Eğ-lence*, İstanbul 1997, s. 110-116; *Nuşûşü'l-İktî-şâdî'l-İslâmî: Kitâben ve Sunneten ve fıkhen* (nşr. M. Vâizzâde el-Horasânî), Meşhed 1420, VIII, 351-421; Zekeriyâ M. Tahhân, *el-Müsâbakât ve'l-cevâ'iz ve hükümhâ fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Amman 2001; Bâsim Ahmed Âmir, *el-Cevâ'iz: Ahkâmühe'l-fıkhiyye ve şüerühe'l-mu'âşıra*, Amman 1426/2006; "Sibâk", *Mv.F*, XXIV, 123-133; M. Rawâs Kal'acı, *el-Meusû'atü'l-fıkhiyye-tü'l-müyessere*, Beyrut 2000, II, 1065-1068.

HACI MEHMET GÜNAY

MÜSÂDERE

(المصادرة)

Sözlükte "ısrarla istemek" anlamındaki **sudür** kökünden türeyen ve "çekip almak" mânasına gelen **müsâdere**, devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur. Özellikle kamu görevlilerinin haksız yollarla elde ettikleri gelir veya em-lâkin tamamına ya da bir kısmına devletin el koymasını ifade eder. Uygulamada, hazine açıklarını kapatma amacıyla ka-

mu görevlilerinin veya sivil kişilerin mallarına el konulması da bu şekilde adlandırılmıştır. **Mütâlebe**, **münâzara**, **mürâfaa** ve **mukâseme** kelimeleri de müsâdere ile eş anlamda kullanılmıştır.

İslâm'dan önce de değişik uygulamalarına rastlanan ve daha çok malî bir ceza niteliği taşıyan müsâderenin meşruiyeti fakihler tarafından tartışılmış ve bazı şart ve kurallara bağlanmıştır (bk. CEZÂ; GARÂMET; TA'ZİR). Kamu yararı gerekçesiyle özel mülk altındaki malın bedeli ödenerek kamu malî haline getirilmesi ise (istimlâk) müsâdereden farklıdır. Bazı durumlarda el koymanın ceza, tedbir veya bedel sayılma niteliği kesinlik taşımadığı gibi bu nitelikleri birlikte içermesi de söz konusu olabilir. Devletin, memurların yetkilerini kötüye kullanarak kazandıkları mal varlığına, kamu açıklarını kapatma amacıyla veya belirli bir meşruiyet temeli bulunmasa da tebaanın mallarına bütünüyle veya kısmen el koymasının İslâm tarihindeki uygulamaları ve bunların siyaset ve kamu maliyesiyle ilişkisi değişik görüşümler arz etmektedir.

Resûl-i Ekrem, "Kendisine görev verdiğimiz bir kimsenin vergi olarak aldığı küçük bir işneyi dahi bizden gizlemesi hıyanet ve hırsızlıktır" sözüyle (Ebû Dâvûd, "Hârâc", 9) tayin ettiği memurları devlet malına hassasiyet göstermeleri konusunda uyarılmış, ayrıca onları denetlemiştir. Onun bir valiyeye hediye gönderildiğini haber aldığı anda ya bu hediyeyi iade ettirdiği ya da cihadda kullanılmak üzere beytül-mâle koydurduğu (Müslim, "İmâre", 26-30), İbnü'l-Utbiyye adlı bir vergi memurunun halkın kendisine verdiği bazı şeyleri hediye gibi değerlendirip yanında tutmasına çok kızdığı (Buhârî, "Ahkâm", 24, 41, "Zekât", 68) bilinmektedir. Hz. Ömer dönemi müsâdere açısından özel bir öneme sahiptir ve onun zamanında bu uygulamanın beytül-mâlin kaynaklarından sayıldığı anlaşılmaktadır. Valilerin haraç gelirinden bir kısmını kendilerine ayırmaları, ticaretle uğraşarak aslı görevlerini ihmal etmeleri ya da hediye almaları durumunda mallarının yarısı müsâdere edilmekteydi. Hz. Ömer vali tayin edeceği kişiden sahip olduğu malların bir listesini ister ve daha sonra malında kaynağını açıklayamadığı bir artış görürse bu kısmı müsâdere ettirdi (İbn Abdülhakem, s. 146-149; Kalkaşendî, VI, 373).

Emevîler döneminde müsâdere uygulamaları bir tehdit ve intikam aracı haline dönüşmüş, bu arada bazı kişilerin mirası da müsâdere edilmiştir. Nitekim Halife

Muâviye, Irak Valisi Ziyâd b. Ebîh'in, Haccâc b. Yûsuf da Abdullah b. Zübeyr'in terkesine el koymuştur. Müsâdere Hişâm b. Abdülmelik zamanında daha kurumsal bir hal almıştır. Valilerin ve malî birimlerin başında bulunanların hazineyi zayıflatmak pahasına kendilerini zenginleştirmeye çalıştığını gören halife bu memurların derhal tutuklanması, zimmeterine geçirdikleri paranın tesbiti ve uygun bir cezaya çarptırılmaları için bir uygulama başlatmıştır. Ömer b. Abdülazîz ise haksız servet kazananları cezalandırmayı doğru bulmamış ve bunların hesaplarını Allah'a havale etmiştir (Aykaç, s. 68). Öte yandan kaynaklarda, Emevîler zamanında topladıkları vergide yolsuzluk yapan memurların veya devlete karşı ayaklananların mallarına el koymakla görevli Dârü'l-istihrâc adlı bir kurumun bulunduğu belirtilmektedir (a.g.e., s. 67).

Abbâsî yönetiminin ilk yıllarında özellikle Emevî ailesi mensupları öldürülerek mallarına el konulmuştur (İbnü't-Tıktakâ, s. 152). Abbâsîler'de devlet malını gasbedenler Divân'ı Mezâlim'de yargılanı ve suçları sabit olursa servetleri ellerinden alınır. Başlangıçta müsâdere edilen mallar doğrudan beytül-mâle konulurken bunların idaresi için önce Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr devrinde Beytül-mâli'l-mezâlim, daha sonra Divânü'l-müsâdere adı verilen bir birim oluşturulmuştur. Rivayete göre Mansûr, ömrünün son günlerinde oğlu Mehdî-Billâh'tan bu malları sahiplerine geri vermesini istemiştir. Zamanla Abbâsîler'in müsâdere uygulamasında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde de büyük oranda baskı, tehdit ve intikam aracı olarak bilhassa rakiplerin tasfiyesi amacıyla uygulanan müsâdere, cezalandırılan şahısların ve yakınlarının tarlalarını ve evlerini kapsayacak kadar genişletilmiş, hazineye girmesi gereken mallar halifenin yakınlarına aktarılmıştır. Özellikle IV. (X.) yüzyılda her vezirin bir bahaneyle selefinin mallarına el koyması âdet haline gelmiştir. Önceki vezirlerin yardımcı ve kâtiplerinin, vali ve kadıların, hatta ölmüş olan idarecilerin malları da buna dahildi. Kaynaklarda 296-334 (908-946) yılları arasında otuz, 334-381 (946-991) yılları arasında on müsâdere kaydına rastlanmaktadır. 315 (927) yılı olaylarını anlatan İbn Miskeveyh'in, başında vezirin bulunduğu bir divânü'l-müsâdereden bahsetmesi (*Tecâribü'l-ümem*, I, 154) bu dönemde müsâdere uygulamalarının ne kadar sık yapıldığını delildir. Abbâsîler'de müsâderenin cezalandırma yanında bütçe açıklarının ka-

MÜSÂDERE

patılması yönünde de kullanılması bu uygulamaya, Mu'tasım-Billâh devrinden itibaren büyük oranda yabancı askere dayanan ordunun artan harcamalarını karşılayabilmek amacıyla haklı haksız daha sık başvurulmasına yol açmış, bu durum ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Abbâsiler döneminde müsâderenin vezir, vali ve kâtipler yanında sivil halktan ticaretle meşgul olanlara ve zengin kimselelere de uygulanması özel mülkiyete indirilmiş ağır bir darbe olarak değerlendirildiği gibi servetin sadece bazı şahısların elinde toplanmasını önlemesi sebebiyle ekonomik açıdan olumlu sonuçlar doğurduğu da ileri sürülmektedir.

Müsâdere, Abbâsiler'in zayıflamasının ardından çeşitli eyaletlerde kurulan devletlerde de uygulanmıştır. Mısır'da Ahmed b. Tolun, Patrik Michael'i büyük miktarda bir parayı ödemekle mükellef tutmuş, kilise bunun altından kalkabilmek için arazilerinin bir kısmını yahudilere satmak zorunda kalmıştı (Makrîzî, *el-Hıttâ*, II, 152-153). Tolunoğulları'nın yıkılmasından sonra bölgeye gönderilen Vali Muhammed b. Süleyman el-Vâsiki de Tolunoğlu ailesine ait bütün mallara el koymuştur. İhşidîler döneminde cezalandırma, yolsuzluk, devlet işlerinin tekel altına alınması ve insanların kısa zamanda zenginleşmesi gibi sebeplerle müsâdere işlemleri sürdürülmüştür. Daha çok Muhammed b. Tuğç devrinde ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve rüşvetçilerin cezalandırılması için özellikle Mâzerâî vezir ailesine yönelik çeşitli müsâdereler yapılmış, ancak daha sonra el konulan malların büyük bir kısmı sahiplerine geri verilmiştir (a.g.e., II, 156). Fâtımîler döneminde devlet adamlarının yanı sıra reâyâ da müsâdereye mâruz kalmıştır. Halife Muiz-Lidînillâh, veziri İbn Killîs'ten çıkacağı bir sefer için müsâdere yapmasını istemiş, o da Fustat ve Tinnîs halkından 390.000 dinar toplamıştır. Azîz-Billâh, 373 (984) yılında İbn Killîs'i vezirlikten azledip 500.000 dinarını müsâdere ettirmişse de daha sonra görevine dönmesine izin vermiştir.

Büveyhîler'de de hazinenin başlıca gelir kaynaklarından biri müsâdere idi ve bu uygulama zamanla çok yaygın bir hal almıştı. 350'de (961) Muizzüddavle hazinedar, sâhibdîvân, sâhibdîvânü'n-nafaka, sâhibdîvânü'l-ceyşi ve diğer bazı memurları tutuklatıp yaptıracağı binalar için zorla para almış, hazinedar hapishanede hayatını kaybetmiştir (İbn Miskeveyh, II, 185-186). Görevine son verilen vezir, vali ve diğer memurların mallarının müsâderesi ra-

kiplerine havale edilerek kendilerinden para alınması bu dönemde de yaygındı. Halife Mutî-Lillâh da böyle bir muameleye mâruz kalmış ve Büveyhî Hükümdarı Bahtiyar, Bizanslılar'a karşı kullanılmak üzere onun 400.000 dirhemini müsâdere etmişti (a.g.e., II, 308). Gazneli vezirlerinin pek çoğu azledilerek öldürülmüş ve mallarına el konulmuştur. Sultan Mahmud'un veziri Meymendî'nin yanı sıra Ebû'l-Abbas Fazl b. Ahmed el-İsferâyînî ve Ebû Ali Hasan da (Hasanek) müsâdereye mâruz kalan vezirlerdendi. Sultan Mesud, Dandanakan'da mağlûp olduktan sonra ihmali görülen sipehsâlâr Ali Dâye, Subaşı ve Hâcib Begtoğdu'yu tutuklatıp mallarını müsâdere ettirmiştir. Büyük Selçuklular'da Abbâsiler'de olduğu gibi bir Divân-ı Müsâdere'nin bulunması müsâderenin yaygınlıkla uygulandığının bir göstergesidir. Vezir Kemâlül-mülk es-Sümeymî daha sonra bu divanın adını Müfredat Divanı'na çevirmiştir (Bündârî, s. 126). Anadolu Selçukluları'nda müsâdere genellikle diğer cezalarla ek olarak uygulanmıştır. Kaynaklarda verilen örnekler daha ziyade, cezalandırılan kimsenin menkul ve gayri menkul mallarının tamamına sultanın emriyle el konulması şeklindedir. Müsâdere uygulanırken suçlunun malları merkezlerde emîr-i dâdlar, taşrada nâibler tarafından tesbit edilir ve el konulan mallar defterlere geçirilerek başşehre gönderilirdi. Bu dönemde müsâdere çoğunlukla devlet görevlilerine uygulanmış, halktan kimseler için ancak isyan, ihanet ve yağma gibi ağır suçlar sebebiyle konu olmuştur.

Eyyübîler, öncelikle halefleri Fâtımîler'in saraylarını ve onlardan kalan her şeyi müsâdere edip kendi adamlarına dağıtmışlardır. El koydukları saray kütüphanesindeki 125.000 cilt kitabın satışı yıllarca sürmüştür. Bu dönemde Fâtımîler zamanında zimmîlere verilen topraklara, bölgede kıtlık çekilirken Franklar'a tahıl gönderen bedevî Arap kabilelerinin bütün mülklerine, bazı zengin tüccarların, içlerinde eski vezirlerden Es'ad b. Memmâtî'nin de bulunduğu divanlarda görev yapan Kiptîler'in ve İskenderiye'de sayıları çok artan Avrupalı tüccarların mallarına el konulmuştur. Bu devirde gerçekleştirilen müsâderelerin en dikkat çekici olanı el-Melikü's-Sâlih Eyyüb'un, babası el-Melikü'l-Kâmil'in eşlerinin mücevherleriyle mallarını müsâdere ettirmesidir (Hassanein Rabie, s. 124). Ancak müsâdere en çok Memlûkler döneminde uygulanmıştır. Memlûk emirlerinden büyük kısmının hayatlarında en az bir defa azledildiği ve mallarına el konul-

duğu görülmektedir. Bazan küçük bir dedikodu veya iftira emirlerin mallarına el konulmasıyla sonuçlanabiliyor, bazan da bozulan devlet ekonomisini düzeltmek maksadıyla bu tür yollara başvuruluyordu. Kutuz, Aynicâlût Savaşı'ndan önce bu yola gitmiş, I. Baybars, el-Melikü'n-Nâsir Muhammed b. Kalavun, Berkuk ve Kansu Gavri de sıkıntılı dönemlerde reâyânın mallarına el koydurmuştur. Memlûk Devleti bir hânedana dayanmadığından ve potansiyel olarak bütün güçlü emîrlere tahta geçebileceğinden Memlûk sultanları, kendilerine rakip gördükleri emîrlerin mallarını müsâdere ettirerek onların güçlerini azaltma yoluna gitmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ahkâm", 24, 41, "Zekât", 68; Müslim, "İmâre", 26-30; Ebû Davûd, "Hârac", 9; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Hârac*, Beyrut, ts., s. 111; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 307-308; IV, 335; V, 377; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr ve ahbâruhu* (nşr. Ch. C. Torrey), Kahire 1991, s. 146-149; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 294-300; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümmem*, I, 150-155; II, 185-186; ayrıca bk. tür.yer.; Hilâl b. Muhassin es-Sâbi, *el-Vüzerâ* (nşr. Hasan ez-Zeyn), Beyrut 1990, s. 21, 23, 26-30, 75, 184; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 356-359; VI, 175-180; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 126; İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 286; II, 29, 217; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî*, s. 152; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 350; XIV, 74, 195, 207, 223; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), VI, 373; Makrîzî, *el-Hıttâ*, I, 406; II, 152-153, 156; a.mlf., *es-Sülûk* (Ziyâde), I/1, s. 94; II/1, s. 87; II/3, s. 607; III/1, s. 386; III/3, s. 42; Bedreddin el-Aynî, *İk'dü'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1407-12/1987-92, I, 85-86, 411; II, 176, 370; IV, 38-39; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, VIII, 64; XII, 210; İbn İyâs, *Bedâ'i'ü'z-zühür*, I/1, s. 533, 568; I/2, s. 181, 190-191, 263, 460, 462; IV, 210; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 157-161; Hassanein Rabie, *The Financial System of Egypt A.H. 564-741/A.D. 1169-1341*, London 1972, s. 121-127; Abdülazîz ed-Dürî, *Târîhu'l-İrâkî'l-İktisâdî fi'l-karnî'r-râbi'î'l-hicrî*, Beyrut 1974, s. 258-264; a.mlf., "Diwân", *El* (İng.), II, 324-325; E. Ashtor, *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Ages*, London 1976, s. 114, 136, 142, 174; F. Lokkegaard, *Islamic Taxation in the Classic Period*, Pennsylvania 1978, s. 161-163; Hüsameddin es-Sâmerrâî, *el-Müessesâtü'l-idâriyye fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 286-291; Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, İstanbul 1984, s. 118, 402-408; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Hârac ve'n-nüzumü'l-mâliyye*, Kahire 1985, s. 458-463; Fedâ Şâmil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müsâdere", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler: Türk Tarihi*, İstanbul 1986, I, 47-64; Hamid Muhammed el-Kimâtî, *el-Ükübâtü'l-mâliyye beyne's-şerî'a ve'l-kânûn*, Bingazi 1986; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid Bin Velid*, İstanbul 1990, s. 422-446; Beyyûmî İsmâil eş-Şirbînî, *Müsâderâtü'l-enlâk fi'd-devleti'l-İslâmiyye: 'Aşru selâfîni'l-Memâlik*, Kahire 1997, I-II; Mehmet Aykaç,

Abbâsi Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Divânlar: 132-232/750-847, Ankara 1997, s. 67-70, 174; Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti: İslâm'ın Rönesansı* (trc. Salih Şaban), İstanbul 2000, s. 157-158; M. Mutlak Assâf, *el-Müşâderât ve'l-ukûbâtü'l-mâliyye*, Amman 2000; Mustafa Demirci, *İslâmın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*, İstanbul 2003, bk. İndeks; Cengiz Kallek, *İslâm Medeniyetinde İktisat Düşüncesi Tarihi: Harâc ve Emvâl Kitapları*, İstanbul 2004, I, 60-62; Hüseyin Esen, "İslâm Hukuku Açısından Müsâdere", *DEÜİFD*, XV (2002), s. 191-225; Ruben Levy, "Musâdere", *İA*, VIII, 669; C. E. Bosworth, "Muşâdara", *EI²* (İng.), VII, 652-653.

CENGİZ TÖMAR

Osmanlılar'da. Müsâdere usulü, Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde yalnız devlet malını zimmetine geçirenlerle isyancılar hakkında uygulanan bir ceza türü iken zamanla merkezî yönetime siyasî ve iktisadî menfaat sağlamak amacıyla başvuru olan bir vasıta haline almıştır. Devletin kuruluşundan XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden bir buçuk asırlık süreçte keyfî müsâderelere pek rastlanmamışsa da Fâtih Sultan Mehmed döneminden (1451-1481) itibaren Tanzimat Fermanı'nın ilânına kadar yaklaşık dört asır boyunca çeşitli şekillerde uygulanmıştır.

Kuruluş dönemi Osmanlı hükümdarları, mutlak iktidara sahip bulunmadıklarından ve siyasî yapıyı büyük ölçüde Türkmen aşiretleri şekillendirdiğinden, tehlikeli sonuçlar doğurabilecek müsâdere usulünden uzak durmayı tercih etmişlerdir. Fetret devrinde (1402-1413) kısa bir süre için Osmanlı tahtını ele geçiren Mûsâ Çelebi'nin müsâdere uygulamalarının başarısızlıkla sonuçlandığı bilinmektedir. Merkezî otoriteye karşı tehdit unsuru olarak gördüğü uç beylerinin siyasal gücünü kırmak niyetiyle bazı zengin bey ve paşaları öldürterek mallarına el koyduran Mûsâ Çelebi bu uygulamaları sebebiyle beylerin desteğini kaybederek kardeşi Çelebi Mehmed'e yenilmiştir.

Osmanlı hükümdarları XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şahsî otoritelerini ön plana çıkardılar ve merkezî otoriteyi güçlü hale getirdiler. Fâtih Sultan Mehmed, imparatorluk kurumsallaşmasının alt yapısını oluşturma sürecinde müsâdere usulünü etkin biçimde uygulayabilecek konuma erişti. Osmanlı tarihinde müsâderenin yaygın ve sistemli bir şekilde uygulanması, bu dönemde veziriazam Çandarlı Halil Paşa'nın mal varlığının müsâdere edilmesiyle başladı. İstanbul'un fethinden sonra Bizanslılar'dan rüşvet aldığı bahanesiyle idam edilen Halil Paşa'nın mal varlığına el

konuldu. Servetinin küçük bir kısmı çocuklarına bırakıldı. Ona bağlı olan Yâkub ve Mehmed paşalar da görevlerinden azledildikten sonra malları müsâdere edilerek sürgüne gönderildiler.

Bu tarihten itibaren müsâdere, ulemâ dışındaki devlet görevlilerinden kayda değer mal varlığı bulunan herkese suçlu olup olmadığına bakılmaksızın uygulanan bir gelenek haline aldı. Zira dönemün yönetim anlayışına göre devlet görevlilerinin kullanımına sunulan mal, para ve çeşitli malzeme şahsa değil makama aitti. Bundan dolayı ne kadar hizmeti geçerse geçsin bir devlet adamının vefatı halinde edindiği mallar yeniden devlete intikal ederdi. Bu anlayış dönemin devlet adamları tarafından da bilinmekte ve buna göre hareket edilmekteydi. Peçuyulu İbrâhim, I. Ahmed devrinin sadrazamlarından Lala Mehmed Paşa'nın ölümünü anlatırken bu durumu çok iyi yansıtır. İran serdarlığına memur edildiği sırada hastalanan Lala Mehmed Paşa, vefat edeceğini anladığında hatırı sayılır bir servete sahip olduğu halde yarıdakilere ailesinin ve çocuklarının korunmasını vasiyet etmişti. Öldüğünde de geride kalan askerî malzemenin yanında başta nakit varlığı (150.000 altın, 100 yük kuruş) olmak üzere kırkı aşkın samur kürk, elbiseler ve çeşitli değerli eşyaları alınmış, mirasın küçük bir bölümü çocuklarına bırakılmıştı.

Lala Mehmed Paşa'nın tâbi tutulduğu muamele aslında genel kuraldı. Müsâdereye karar verilince sahip olunan mallar memurlar tarafından teftiş edilir, gerekirse saklanmış olan paraları bulmak için bazan hapis ve işkence gibi yollara da başvurulurdu. Sonunda ortaya çıkan nakit ve satılan eşya ve emlakın bedeli hazineye mal edilirdi. Serveti alınan devlet adamlarının malları ve gelirlerinden vârislerine geçecekleri ölçüde mal mutlaka bırakılırdı. Öte yandan el konan mallara kitapların da dahil olduğu ve zaman zaman kütüphanelerin müsâdere edildiği bilinmektedir.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren devletin ekonomik, idarî ve askerî açıdan git-tikçe ağırlaşan bir bunalıma sürüklenmesi müsâdere yönteminin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Müsâdere, bu devirde merkezî otoriteye siyasal güç kazandırmaktan çok hazineye gelir sağlama işlevi gören bir uygulama şekline dönüştü. Böylece bir yandan ehl-i örf kesiminin mâruz kaldığı müsâdere uygulamaları çoğalırken öte yandan ehl-i örf dışındaki kesimler de yavaş yavaş müsâdere kapsamı içinde yer almaya başladı. Ulemâ sınıfının müsâdere

kapsamına alınması da yine bu döneme rastlar. Fakat bu sınıfa uygulanan müsâdere ehl-i örften farklı olarak sadece suçlu görülenler içindir. İlk defa, Cinci Hoca olarak bilinen ve kazaskerlik makamına kadar yükselen Safranbolulu Hüseyin Efendi'nin rüşvet yoluyla elde ettiği büyük serveti bu kapsamda müsâdere edilmiştir. Ulemâ sınıfına tatbik edilen bir diğer müsâdere olayı, Edirne Vak'ası dolayısıyla idam edilen, II. Mustafa döneminin şeyhülislâmlarından Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi ile ilgilidir. Kendisine, oğullarına ve yakınlarına ait emlak ile 100 keseden fazla nakit parasına el konulduğu bilinmektedir.

II. Viyana bozgununu takip eden yıllarda müsâdere uygulamalarında önceki dönemlere oranla büyük bir artış oldu. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa da müsâdere uygulamasına ağırlık verip hazineye desteklemeye çalıştığı, I. Mahmud'un cülûs bahşişinin maktul sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa ve akrabalarından müsâdere edilen paralardan karşılandığı belirtilmektedir. Ayrıca bu devirde merkezdeki uygulamalardan cesaret alan taşradaki bazı yüksek rütbeli idareciler (beylerbeyi, mirlivâ vb.) mallarını ele geçirmek maksadıyla eyaletlerdeki zengin kimselelere yöneldiler, bir bölümünü çeşitli isnatlarla idam ettirdiler. XVIII. yüzyılın sonlarında artık sıradan insanlar bile müsâdere uygulamalarına mâruz kalmaya başladı. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşları sırasında küçük çapta imalât yapan sanayicilerden ölenlerin terekelerine el konulup vârislerinden terekenin % 60'ını hazineye hibe ettiklerine dair birer senet alındı.

II. Mahmud döneminde varlıklı bir kimşenin veya bir âyanın ölüm haberinin alınması terekесinin devlet tarafından müsâdere edilmesi için yeterli sayılmaktaydı. II. Mahmud, XIX. yüzyılın başlarında Anadolu ve Rumeli'de iyice güç kazanarak merkezî otoriteyi ciddi şekilde tehdit etmeye başlayan âyanları tasfiye sürecinde müsâdere yöntemini son derece etkili bir biçimde kullandı. Böylece siyasî etkinliğin başlıca kaynağı olan servet birikiminden mahrum bırakılan âyan ailelerinin nüfuzu büyük ölçüde kırıldı. Ayrıca Vakıflara ait mal ve paralar İslâm hukukuna göre müsâdere kapsamına girmediği halde II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra dağılan yeniçerilerin sığındığı Bektaşî vakıflarına ait mal varlıklarını da müsâdere ettirdi. Gerçi vakıf ve mülk araziler Osmanlı tarihinde ilk defa Yıldırım Bayezid devrinde geniş ölçüde mîrî hale getirilmiş-